

KRZYSZTOF SOBKOWICZ

Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Opolu

<https://orcid.org/0000-0002-3764-6572>

schirin@wp.pl

W poszukiwaniu zaginionej drugiej wieży

Legendarne fundacje templariuszy na Śląsku Opolskim

1. Templariusze na Śląsku Opolskim – 2. Obrowiec (powiat krapkowicki) – 3. Ot-
męt (od 1961 r. dzielnica Krapkowic) – 4. Rogów Opolski (powiat krapkowicki) –
5. Kałków (powiat nyski) – 6. Chrzelice (powiat prudnicki) – 7. Prudnik – 8. *Mi-
norum gentium* – 9. Racibórz (województwo śląskie) – 10. Gliwice (województwo
śląskie)

Podczas przemieszczania się sił mongolskich ku Legnicy w 1241 r. w bez-
pośredniej bliskości ich przemarszu znalazła się komandoria oleśnicka, gdzie
Mongolowie złupili dobra templariuszy, powodując duże zniszczenia material-
ne i straty w ludziach¹. Ponces de Aubon w swym liście do króla Ludwika IX
pisał:

*Et si ont destruit deus des meillours tours et trois viles que nous avionz en Poulaine*².

Wymienione w liście „dwie wieże”, które zostały zniszczone, to niewątpliwie
budowle obronne w siedzibach templariuszy na Śląsku, bo właśnie o zniszczeniu

¹ Edmund Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241 r.”. *Śląskie Studia Historyczne* 18: 47; Mateusz Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (3): 5.

² Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 4.

i złupieniu ziemi, która należała do księcia polskiego Henryka Pobożnego, zawiadamiał w swym liście mistrz francuskich templariuszy³.

Każda miejscowość posiada swoją własną, ciekawą historię. Tak też jest w przypadku miejscowości, które zostaną pokrótce scharakteryzowane jako prawdopodobne lub też wyłącznie legendarne miejsca fundacji templariuszy. Analizując wspomniany już tekst o dwóch wieżach, być może jedna z nich znajdowała się na Śląsku Opolskim, a o której pisałby Ponces de Aubon – mistrz francuskich templariuszy – do króla Francji Ludwika IX. Jednak to tylko hipoteza, ponieważ obecnie nie dysponujemy żadnym dokumentem, na podstawie którego moglibyśmy stwierdzić, że wskazane lokacje kiedykolwiek należały do zakonu templariuszy.

Publikacja niniejsza jest próbą zebrania informacji na temat hipotetycznej bytności tego zakonu na ziemiach Śląska Opolskiego. Nie zawiera ona odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące miejsc wskazanych w artykule. Odpowiedzi te mogłyby bowiem dopiero wyjaśnić dokładne badania archeologiczne. Poddając tekst uważnej lekturze, należy pamiętać o tym, że ma on charakter czysto hipotetyczny i stanowi jedynie próbę rekonstrukcji procesu dziejowego. Oby był on zachętą do dalszych badań nad ewentualnymi śladami egzystencji templariuszy na Śląsku Opolskim, a także w Polsce.

1. Templariusze na Śląsku Opolskim

Z czasów średniowiecza zagięło wiele kronik i dokumentów, co nie pozwala dokładnie odtworzyć początków historii większości osad. Na podstawie przekazów ustnych i legend od wieków uważano, że na Śląsku Opolskim są miejscowości, które miały w średniowieczu należeć do zakonu templariuszy. Badający owe przekazy, Walter Krause w 1930 r. – w artykule *Templersagen in Oberschlesien* – wymieniał aż 31 górnośląskich miejscowości, z którymi związane były stare podania dotyczące tego zakonu⁴. Autor m.in. wymieniał grodzisko w Obrowcu, które określano jako *Tempelberg* lub też nosić miało nazwę *Kopietz*, a także utrzymywał, że miał w tym miejscu znajdować się zamek templariuszy *Templerburg*. W najbliższej okolicy, oprócz Otmętu, Rogowa Opolskiego i Krapkowic, jako miejsco-

³ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241 r.”, 55; Krzysztof Sobkowicz. 2022. „Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świętyni Salomona i ich obecność na Śląsku”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42 (2): 146–149.

⁴ Autor wymieniał w tekście aż 64 miejscowości, ale tylko w przypadku 31 snuł hipotezy o wiarygodności co do zakonnych fundacji. Zob. Walter Krause. 1930. „Templersagen in Oberschlesien”. *Der Oberschlesier* 12 (9): 645–651.

wości, których przeszłość miała się wiązać z templariuszami, Walter Krause wymienił również Mosznę, Górę Świętej Anny i Wysoką⁵. Zdaniem autora istniały przesłanki, aby sądzić, że Obrowiec, Rogów Opolski, Krapkowice i Otmęt mogły tworzyć wspólnie jedną komandorię. Być może były one nawet połączone ze sobą siecią korytarzy, gdyż ich odległość od siebie nie jest zbyt wielka. Gdyby hipoteza została potwierdzona w źródłach, a jest ona zbieżna z innymi podaniami na temat np. małopolskich templariuszy⁶, wtedy dostarczyłaby nowych informacji dotyczących rzeczywistej liczby poległych templariuszy w bitwie pod Legnicą w 1241 r. Informację taką przekazał wspomniany już mistrz francuski. W piśmie do króla Francji Ludwika IX pisał m.in.:

Wiedziecie, miłościwy królu, że Tatarzy zniszczyli kraj polskiego księcia Henryka. Z ręki ich padł on oraz wielu jego baronów, a także 6 naszych braci, 3 rycerzy, 2 zbrojnych i 500 pachołków. Trzech zaś braci, dobrze nam znanych, zdołało uniknąć zguby⁷.

Jak rozumieć stwierdzenie mówiące o „500 poległych pachołkach [żołnierzach]”? Gdyby się potwierdziło, że istniały jeszcze inne posiadłości zakonu na ziemiach polskich, to liczba tych 500 poległych w bitwie pod Legnicą, których do bitwy wystawili templariusze, byłaby całkiem realna.

2. Obrowiec (powiat krapkowicki)

Najbardziej tajemniczym miejscem we wsi Obrowiec jest tzw. *Tempelberg* – średniowieczne grodzisko usytuowane nad rzeką Odrą⁸. Istnieje hipoteza, sformułowana i ugruntowana na podstawie m.in. ustnych przekazów, iż Obrowiec założyli templariusze, których siedzibą był *Tempelberg*⁹. Swoją komandorię mieli oni założyć na płaskim, obszernym wzniesieniu. Wybór miejsca nie był przypadkowy.

⁵ Józef Szulc. 2012. *Tempelberg. Tajemnica Obrowca*. Krapkowice: Zenon Gil – Drukarnia Sady, 35.

⁶ Edmund Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”. *Słupskie Studia Historyczne* 13: 157.

⁷ Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 4.

⁸ Warto w tym miejscu zasygnalizować, że wzgórze świątynne w centrum Jerozolimy, gdzie znajdowała się siedziba templariuszy, nosi w języku niemieckim nazwę *Tempelberg*.

⁹ Ernst Mücke. 1937. „Ist die Burg Ottmuth eine Tempelherrngründung?”. *Gross Strehlitzer Heimatkalender für das Jahr 1937*, 85–87.

Teren otaczały rozległe bagna i rozlewiska oraz wody rzeki Odry. Dostępność do niego była zatem utrudniona, ale to właśnie czyniło go bezpieczniejszym. Miejsce to określa się do dzisiaj jako pozostałości po średniowiecznej warowni rycerskiej, otoczonej szeroką fosą i wałem obronnym. Od strony Odry na odcinku kilku metrów wał zanika, co może świadczyć, że w miejscu tym była brama wjazdowa. Pojedyncze kawałki bloków wapiennych, niespotykanych na sąsiadujących ze wzniesieniem polach, świadczą, że były tu kiedyś budynki przynajmniej częściowo zbudowane z kamienia wapiennego¹⁰.

Józef Szulc, lokalny historyk, w swojej publikacji *Tempelberg. Tajemnica Obrowca* powołuje się na informacje uzyskane od swoich rodziców i dziadków. Od wieków mieszkańcy Obrowca wskazywali, że była tam kiedyś siedziba templariuszy i stąd też ma pochodzić dzisiejsza nazwa nadodrzańskie grodziska¹¹. Przekaz ten jest bardzo stary i dodatkowo zbieżny z pisemną informacją z 1842 r., głoszącą, iż znajdujące się nad Odrą szanice nazywano *Tempelherrnberg* i że miała tam być siedziba templariuszy¹².

W latach 1836–1872 mieszkał i pracował w Obrowcu nauczyciel Thomas Büchs, który w 1865 r. zapisał takie słowa o *Tempelbergu*:

Legenda głosi, iż zakon templariuszy miał tu posiadać bezpośrednio przy Odrze zamek. Jeszcze dzisiaj można zobaczyć fundamenty tego zamku na tak zwanym Kopcu (po niemiecku *Tempelberg*)... Być może, iż temu zakonowi zawdzięcza ta wioska, swoje powstanie¹³.

Odnotowując blisko półtora wieku temu informację o możliwym związku początków Obrowca ze wspomnianym zakonem, nauczyciel ów wyraził przekonanie, które ówczesni mieszkańcy głosili od pokoleń, i pogląd ten – *nota bene* – pozostaje wciąż aktualny.

¹⁰ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 28.

¹¹ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 11, 31.

¹² *Ferner, die halb Meter weiter auf der rechten Oderseite, dicht an ihr, auf Kosel zu, auf Oberwitzer Grunde befindliche Schanze der Tempelherrnberg noch heute genannt, in der man eine ganz alte Waffe und Münzen fand. [Eine Waffe] befindet sich jetzt im Museum der Alterthümer zu Breslau und scheint auf einen damals ausgedehnten befestigten Sitz des Ordens in dieser Gegend hinzudeuten.* Informacja ta została zamieszczona na 49. stronie kalendarza z 1842 r. *Der Wanderer. Ein Volkskalendar.* Cyt. za: Szulc. 2012. *Tempelberg*, 11. Por. Richard Kühnau. 1926. *Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art.* Breslau: Ferdinand Hirt, 88; Ralph M. Wrobel. 2005. *Der Wassermann an der Hotzenplotz. Sage und Brauch im Oberglogauer Land.* Görlitz: Senfkorn, 68.

¹³ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 11.

We wrześniu 1900 r. nauczyciel Klose z Opolą przeprowadził na *Tempelbergu* badania archeologiczne. Odkrył on tam pozostałości po murze oraz inne średnio-wieczne znaleziska, m.in. skorupy naczyń i gwoździe. Wyniki swoich prac przedstawił 4 listopada 1900 r. na zebraniu członków *Philomathie* w muzeum w Opolu, a relacja z zebrania ukazała się 8 listopada 1900 r. w „*Ratiborer Anzeiger*” – dodatku do „*Oberschlesischer Anzeiger*”¹⁴. Na podstawie wyników prac wykopaliskowych określono początek Kopca na XII lub XIII w.

Sprawozdanie Klosego z 1900 r. analizowali inni badacze i historycy, a jego hipotezy spowodowały wzrost zainteresowania *Tempelbergiem*. Dowodzi tego, chociażby artykuł Augusta Vermehrena zamieszczony kilka lat po tych badaniach w czasopiśmie „*Oberschlesien*”¹⁵. Autor przedstawił w nim swoje rozważania na temat pochodzenia nazwy *Tempelberg* i przeszłości tego miejsca. Powołując się na Josepha Partscha¹⁶, stwierdził, że być może w *Tempelbergu*, wśród drewnianych budowli, znajdowała się wieża służąca do obserwacji terenu. Możliwe, że jest to „zaginiona wieża”, zniszczona podczas najazdu Mongołów, o której pisał de Aubon. Fakt, iż nie zachowały się jej pozostałości, zdaniem Vermehrena nie jest czymś niezwykłym, gdyż wieża jest bardziej nietrwała niż wały ziemne czy kamienne mury. Drewniane budowle, jeżeli tylko przestawały służyć pierwotnemu przeznaczeniu, ulegały zniszczeniu i przemijaniu, natomiast materiał kamienny był wykorzystywany przez kolejnych mieszkańców. Powołując się na Klosego, Vermehren wykazywał, że początki *Tempelbergu* (dosł. *Errichtung des Kopietz*) sięgają XII lub XIII w.¹⁷

W tym miejscu chciałbym wyrazić pogląd, iż użyte w źródłach historycznych określenie „pod Krapkowicami”, jako miejsce przekraczania rzeki Odry przez różne obce wojska, mogło co najmniej w części dotyczyć brodu rzeki położonego w pobliżu *Tempelbergu*, oddalonego zaledwie 4 km od Krapkowic. Warunki te (konieczność dogodnego przejścia dla oddziałów wojskowych) mogły spowodować konkretne działania militarne i wpłynąć na losy *Tempelbergu*. Hipoteza ta może dotyczyć całego wojska tatarskiego lub też małego oddziału, jaki zabezpieczałby główne natarcie Mongołów.

¹⁴ 1900. „Aus der Regierungs-Hauptstadt Oppeln”. Allgemeiner Oberschlesischer Anzeiger 98 (258): 5–6. Por. Szulc. 2012. *Tempelberg*, 15.

¹⁵ August Vermehren. 1908. „Der Kopietz oder Tempelberg bei Oberwitz”. Oberschlesien 7 (5): 244–247.

¹⁶ Joseph Partsch. 1896. *Schlesien. Eine Landeskunde für das deutsche Volk*. T. 1: *Das ganze Land*. Breslau: Ferdinand Hirt.

¹⁷ Zob. Szulc. 2012. *Tempelberg*, 21.

Chociaż z badań archeologicznych wynika, że gród w *Tempelbergu* przestał pełnić swoją funkcję w XV w., to nie można wykluczyć, iż uległ on zniszczeniu także podczas działań wojennych w 1241 r.¹⁸ Powszechnie utrzymuje się, że nad rzeką Odrą miało dojść do bitwy między Mongołami a wojskiem księcia opolskiego, który chciał uniemożliwić przeprawę najeźdźcy.

Z *Tempelbergu* miał kiedyś prowadzić podziemny ganek do zamków w Otmęcie i Rogowie Opolskim. Na uwagę zasługuje fakt, że właśnie w tych miejscowościach, a także w Krapkowicach żywe są podania o łączących te osady podziemnych przejściach¹⁹. W tym miejscu trzeba wyraźnie zaznaczyć, że nie natrafiono dotąd na żaden średniowieczny dokument, który potwierdziłby, że do tego zakonu rzeczywiście należałyby wyżej wymienione miejscowości²⁰.

Hipotezy o możliwym związku *Tempelbergu* z templariuszami zawarli w swoich pracach m.in.: Ernst Mücke²¹, Hugo Weczerka²², Angelika Marsch²³, Czesław Lachur²⁴ i Bolesław Berzeg²⁵.

3. Otmęt (od 1961 r. dzielnica Krapkowic)

Jedno z podań ludowych głosi, że templariusze mieli założyć zamek i kościół w Otmęcie²⁶. Nazwa osady rybackiej „Otmęt” pochodzi od wyrazu „odmęt”, określającego otchłań, głęboką, wzburzoną wodę. W 1223 r. wieś wzmiankowana była

¹⁸ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 43.

¹⁹ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 31.

²⁰ Na poparcie hipotezy o bytności templariuszy w tymże miejscu wskazuje się na specyficzny układ cegieł, jaki cechuje budowlę w Otmęcie i Rogowie Opolskim. Układ ten ma być charakterystyczny dla sposobu wznoszenia budowli przez templariuszy. Uwagę zwraca również popularne wśród rycerzy-zakonników maryjne wezwanie kościoła w Otmęcie (Wniebowzięcia NMP).

²¹ Mücke. 1937. „Ist die Burg Ottmuth eine Tempelherrngründung?”, 86–87.

²² *Die Gründung des Ortes, wie der Burg Ottmuth wird auf Grund unsicherer Überlieferung Ordensleuten (Tempelherren) zugeschrieben. Eine nahe dem Ottmuth benachbarten Oberwitz gelegene alte Wallanlage hatte den Namen Tempelberg.* Zob. Hugo Weczerka. 1977. *Handbuch der historischen Stätten. Schlesien.* Stuttgart: Verlag Alfred Kröner, 391–392.

²³ Angelika Marsch. 1995. *Oppeln. Falkenberg. Gross Strehlitz.* Würzburg: Bergstadtverlag W. G. Korn, 120.

²⁴ Czesław Lachur. 2006. *Opolszczyzna znana i nieznaną. Obrazki krajoznawczo-historyczne.* Kępa: Raj & Bro, 15, 284–286.

²⁵ Bolesław Berzeg. 2010. „Na tropach skarbów. Opolskie ślady templariuszy”. *Historia Lokalna. Kwartalnik Historyczno-Krajoznawczy* 5 (2): 7.

²⁶ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 17.

jako „Ocnant”, a w 1302 r. funkcjonowała jej ziemczona wersja – „Othmant”²⁷. Spotkać się również można z nazwami „Otmuth”²⁸ i „Ottmuth”²⁹. O bardzo dawnym rodowodzie tych nazw pisał Johann G. Knie³⁰, a Felix Triest zapisał, iż była to dawniej siedziba zakonu templariuszy³¹.

W okresie wczesnego średniowiecza miejscowość ta musiała odgrywać ważną rolę, skoro powstał tam pierwszy w okolicy kościół – pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, wzmiankowany już w 1223 r. W dokumencie z 8 września 1223 r. wydanym przez biskupa wrocławskiego Wawrzyńca w Lubiążu zawarto informację, że wieś Pokrzywnica należała do kościoła w Otmęcie (*villa Nisulouizc, que pertinet in Ocnant*). W innym dyplomie, z 1268 r., wymieniono kapelana dworskiego z Otmętu („Othmauth”) – dziekana Mikołaja³². Z dokumentu papieża Bonifacego VIII z 16 lutego 1302 r. wynika, że Otmęt – w następstwie nadania Pelzka z Szybowic (*Pelzkonis Comitum dicti de Snellewalt*) – był własnością cystersów w Jemielnicy³³. Kościół został wzniesiony na wapiennym wzgórzu, w najwyższym położonym punkcie Otmętu (180 m n.p.m.). O stojącej obok świątyni wieży mówiło się, że była ona częścią zamku należącego do zakonu. Sugerują to również układy cegieł, typowe dla innych budowli Zakonu Świątyni Salomona. Wieża kościelna zbudowana została z kamienia łamanego na planie ośmioboku – charakterystycznego dla budownictwa tychże rycerzy. W dolnej kondygnacji posiada ona rzut kwadratu, a w górnych kondygnacjach przechodzi w ośmiobok. Obecnie jest otynkowana. O jej obronnym charakterze świadczą istniejące w niej małe prostokątne okienka strzelnicze, natomiast w najwyższej kondygnacji usytuowane są

²⁷ Henryka Młynarska. 2010. *Legends, podania i opowieści historyczne z Głogówka i okolic*. Wrocław: Agencja Wydawnicza A Linea, 402.

²⁸ Albert F. Zimmermann. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 3. Brieg: Johann Ernst Tramp, 80.

²⁹ Hermann Neuling. 1902. *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*. Breslau: E. Wohlfarth's Buchhandlung, 223; Hans Lutsch. 1894. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*. T. 4. Breslau: Wilh. Gottl. Korn, 273–274.

³⁰ Johann G. Knie. 1845. *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien: nebst beigefügter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittlern Erhebung über die Meeresfläche, der Bewohner, Gebäude, des Viehstandes usw.* Breslau: Grass, Barth und Comp, 467; August K. Müller. 1837. *Vaterländische Bilder, in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgen und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile) sowie der Grafschaft Glatz*. Glogau: Carl Flemming, 537.

³¹ Felix Triest. 1864. *Topographisches Handbuch von Oberschlesien*. Cz. 2. Breslau: Wilhelm Gottlieb Korn, 296.

³² Zofia Bandurska. 1980. *Ruiny zamku w Otmęcie*. Kraków: Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ), 2; Szulc. 2012. *Tempelberg*, 36–37.

³³ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 37.

duże otwory okienne zamknięte półkoliście³⁴. Wieżę nakrywał prowizoryczny dach namiotowy, a obecnie wieńczy ją barokowy hełm³⁵. W 1723 r. Magdalena Engelburga von Larisch – właścicielka Otmętu – sprzedała zamkową wieżę z zegarem na rzecz kościoła i miejscowej parafii. Drzwi prowadzące z zamku do kościoła zostały zamurowane. W *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* autorzy sugerują, że wieża pierwotnie była kościelna³⁶. Być może jest to zaginiona druga wieża – zniszczona przez Mongołów w 1241 r., o której pisał Ponces de Aubon.

W literaturze można powszechnie zetknąć się z opinią, że początki zamku w Otmęcie związane są z templariuszami; brakuje jednak potwierdzenia tej hipotezy w jakimkolwiek dokumencie. Na taką możliwość wskazywali Johann Knie w 1845 r. i Felix Triest w 1864 r.³⁷, a w XX w. taką hipotezę głosili m.in. Ernst Mücke, Hugo Weczerka i Angelika Marsch. Uwzględniają tę kwestię także przewodniki turystyczne³⁸. Często podaje się w nich, że Otmęt założyć miał rycerz Ottomant – członek zakonu templariuszy, który brał udział w wyprawach krzyżowych³⁹. Jak wynika z nie do końca pewnych źródeł, murowany zamek obronny zbudowany został w XV w. z inicjatywy rodziny Strzelów herbu Kotowicz, właścicieli Otmętu w latach 1316–1514. Wzniesiono go na fundamentach starszej warowni, zapewne średniowiecznego dworu obronnego, którego powstanie legendy przypisują zakonowi templariuszy⁴⁰.

Ruiny zamku w Otmęcie są jednym z najbardziej tajemniczych miejsc w okolicy. Znajdują się one na zachód od kościoła parafialnego, na wysokiej skarpie, nad rozległą doliną rzeki Odry⁴¹. Związane są nie tylko z legendą templariuszy, ale i ponoć z podziemnymi tunelami łączącymi poszczególne warownie. Ernst Mücke pisał również o podziemnym przejściu, które łączyło Otmęt z oddalonym o 5 km

³⁴ Bandurska. 1980. *Ruiny zamku w Otmęcie*, 6.

³⁵ Bronisław Chlebowski. Red. 1886. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 7. Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 379.

³⁶ Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki. 1963. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 7. Z. 6. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Dział Inwentaryzacji Zabytków, 19; Bandurska, 1980. *Ruiny zamku w Otmęcie*, 1, 5–6; 2021. *Obuwniczyszlak. Ruiny zamku rycerskiego* (25.05.2023). <http://obuwniczyszlak.krapkowice.pl/7031/ruiny-zamku-rycerskiego.html>.

³⁷ Por. Szulc. 2012. *Tempelberg*, 37.

³⁸ Roman Łysiak. Red. 1965. *Przewodnik po Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka, 175; Marek Sikora. 2011. *Ziemia Krapkowska w kręgu zabytków historii*. Stradunia: Wydawnictwo Sativa Studio, 27–29.

³⁹ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 38.

⁴⁰ Młynarska. 2010. *Legendy, podania i opowieści historyczne*, 402.

⁴¹ Bohdan Guerquin. 1957. *Zamki śląskie*. Warszawa: Wydawnictwo Budownictwo i Architektura, 66; Bandurska. 1980. *Ruiny zamku w Otmęcie*, 5.

zamkiem w Rogowie Opolskim⁴². W połowie XIX w. na terenie wspomnianych ruin przeprowadzono wykopaliska. Liczono m.in. na odkrycie legendarnego tunelu. Niestety, w czasie prac natrafiono tylko na stare naczynia i monety. W artykule ks. Augustina Weltzla znajduje się krótkie sprawozdanie z przeprowadzonych na terenie ruin prac archeologicznych. Autor uważał, że zamek w swej najstarszej części powstał już w XIII w.⁴³ Viktor Loss z kolei utrzymywał, że legenda o templariuszach w Otmęcie jest naiwna i należy ją „pomiąć milczeniem”⁴⁴. Niemniej hipoteza o możliwym pobycie templariuszy w Otmęcie jest nadal aktualna. Poniekąd ożyła ona, kiedy w maju 2011 r. odwiedzili miasto przedstawiciele współczesnego Zakonu Rycerzy Chrystusa i Świątyni Jerozolimskiej⁴⁵.

4. Rogów Opolski (powiat krapkowicki)

Miejscowość jako Rogów po raz pierwszy wzmiankowana została w 1305 r. w *Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis*⁴⁶. Według tradycji Rogów (niem. *Rogau*) w czasach piastowskich należał do rycerskiego zakonu templariuszy, którzy mieli zbudować tutaj zamek połączony podziemnymi tunelami z warowniami w Krapkowicach i położonym na drugim brzegu Odry Otmęcie. Informacje o rzekomych korytarzach można oczywiście włożyć między bajki. Nie ma także żadnych dokumentów potwierdzających funkcjonowanie w tym miejscu zakonnej komandorii. Badania archeologiczne wskazują, iż w Rogowie już wcześniej istniała budowla obronna, która najprawdopodobniej miała za zadanie kontrolować przeprawę przez Odrę oraz żeglugę rzeczną (z jednej strony zamek znajduje się przy rzece, a z drugiej strony otoczony był fosą). Prawdopodobnie z tego okresu pochodzą legendy o tajemniczym tunelu templariuszy, który miał łączyć zamek z Otmętem i Krapkowicami. Za prawdopodobnym pobycem templariuszy w Rogowie może przemawiać zachowany typowy układ cegieł użyty podczas budowy zamku. Kreowany jest także przekaz, że w czasach świetności zamek był twierdzą templariuszy, którzy kontrolowali drogę solną prowadzącą przez Polskę⁴⁷.

⁴² Mücke. 1937. „Ist die Burg Ottmuth eine Tempelherrngründung?“, 85.

⁴³ Augustin Weltzel. 1888. „Beitrag zu den historischen Notizen über Ottmuth“. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 4: 124.

⁴⁴ Viktor Loss. 1888. „*Einiges über Ottmuth (Kreis Groß Strehlitz) und seine Alterthümer*“. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 4: 36–38.

⁴⁵ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 38.

⁴⁶ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 38.

⁴⁷ Por. Szulc. 2012. *Tempelberg*, 27.

W 1765 r. Karl Wilhelm von Haugwitz został nowym właścicielem Rogowa i Krapkowic. Do 1945 r. rodzina posiadała również zamek w Rogowie Opolskim, który na przestrzeni dziejów był rozbudowany do rangi rodowej rezydencji, otoczonej wspaniałym ogrodem⁴⁸. Kurt Heinrich von Haugwitz, syn Karla Wilhelma, w 1806 r. zarządził rozbudowę północnego skrzydła zamku i zainicjował prace mające poprawić spławność rzeki Odry. Wówczas to znaleziono ludzki szkielet, który Kurt kazał pochować na południowej skarpie wzgórza, na którym obecnie znajduje się rodzinny grobowiec Haugwitzów. Znaleziony szkielet przypisano rycerzowi zakonu templariuszy, co może wynikać z faktu, że Kurt von Haugwitz – znany polityk (minister spraw zagranicznych rządu pruskiego w latach 1792–1804 i w 1806 r.), a prywatnie romantyk i mason należący do loży templariuszy wschodu – prawdopodobnie chciał, aby dzieje jego zamku wiązano z tradycją templariuszy. Zamierzenia hrabiego znalazły swoje dopełnienie w niektórych publikacjach⁴⁹. Pierwsza z nich – autorstwa Gottloba Worbsa – ukazała się już w listopadzie 1806 r.⁵⁰ Autor opisywał dzieje zakonu templariuszy z uwzględnieniem Śląska i krajów sąsiednich. Pisząc o Rogowie, wskazywał, iż brakowało pewnych dowodów na to, by tam przebywali. W kalendarzu *Der Wanderer* z 1842 r. zamieszczono informację, że w krypcie kościoła w Rogowie Opolskim mieli być pochowani templariusze⁵¹. W kolejnych latach, aż do czasów współczesnych, powstawały publikacje opierające się na przekazach ustnych, zawierających hipotezę o pobycie w XIII w. templariuszy na tym terenie, jak i o zbudowaniu przez nich pierwszego zamku w Rogowie Opolskim. Wciąż żywe są przekazy o podziemnych gankach łączących tamtejszy zamek z miejscowym kościołem i z zamkami w Otmęcie oraz Krapkowicach, a także z *Tempelbergiem* nad Odrą w Obrowcu⁵². Pisali o tym m.in. Johann Knie i ks. Johannes Chrzęszcz, który krapkowicki zamek określił jako *Tempelherrnschloss*⁵³.

⁴⁸ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 39.

⁴⁹ Mirosław Koćwin. 2010. *Podróż w przeszłość. Rodzina von Haugwitz w Rogowie i Krapkowicach*. Opole: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. E. Smołki, 10; Szulc. 2012. *Tempelberg*, 39–40.

⁵⁰ Gottlob J. Worbs. 1806. „Die Tempelherren in Schlesien”. *Schlesische Provinzialblätter* 44: 385–407.

⁵¹ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 41–42.

⁵² Szulc. 2012. *Tempelberg*, 42.

⁵³ Johannes Chrzęszcz. 1932. *Geschichte der Stadt Krappitz in Oberschlesien*. Breslau: R. Nischkowsky, 60.

5. Kałków (powiat nyski)

Czy możliwe jest, że kościół w tej niewielkiej miejscowości zbudowali templariusze? Świątynia pw. Narodzenia NMP (początkowo pw. św. Jerzego) w Kałkowie usytuowana jest na niewielkim wzgórzu na skraju osady. Budynek ten jest zadziwiająco masywny i „podejrzanie obronny”. Wydaje się być bardziej warownią średniowieczną niż domem Bożym, a wzniesiony z czerwonej cegły przykuwa wzrok swoją kwadratową wieżą⁵⁴.

Wieża kościelna to namacalny dowód jej obronnego charakteru. Wejście na nią klatką schodową jest tak wąskie i strome, że dorosły człowiek ma duży problem, by się tam zmieścić, a co dopiero sprawnie poruszać. Na wieżę prowadzą kamienne schody o nieproporcjonalnie wysokich stopniach, zatem zdobycie jej w pełnym uzbrojeniu graniczyłoby z cudem. Nietrudno sobie wyobrazić, że jeden człowiek, dobrze władający mieczem i postawiony na jej stopniach, mógł sprawić, że wieża była praktycznie nie do zdobycia. Pierwsza kondygnacja schodów znajduje się nad starą częścią kościoła. Widać w niej belki podtrzymujące dach, za którymi znajduje się wejście na drugą kondygnację, które jest jeszcze węższe. Szerzej robi się tylko przy dzwonie, podtrzymywanym przez drewnianą konstrukcję. Na dach, który kiedyś był płaski, prowadzi drewniana drabina (współczesny dach jest w kształcie piramidy). Czy o tę wieżę chodziłoby depeszującemu do króla Francji Poncesowi de Aubon?

Nasuwa się pytanie, czy dzisiejszy kształt kościoła odpowiada naprawdę jego wyglądowi pierwotnemu. Wskazówka, iż kościół był parokrotnie odnawiany, świadczy o jego długowiekowym istnieniu. Sam kościół można podzielić na dwie części, tj. na część starą – wzniesioną w średniowieczu i później nieco rozbudowaną, oraz na część nową – zbudowaną w latach 30. XX w. Sama wieża kościelna przynależy do najstarszej budowli, natomiast krąg gzymsów i dach w dzisiejszym kształcie pochodzą z nowszych czasów. Portal południowy – tak istotny, jeśli chodzi o określenie czasu powstania budowli – nie musiał istnieć od samego początku. Dokładne przebadanie więzi (spójni) budowlanej wskazuje na to, że został on dołączony dopiero w późniejszym czasie. Można suponować, że rdzeń budowli

⁵⁴ Joanna Forsyś. 2006. *Wiejski skarb templariuszy* (9.08.2021). <https://nto.pl/wiejski-skarb-templariuszy/ar/4044201>. Autorka zamieszcza w tekście ciekawą legendę: „Król Filip, korzystając z mocy piekielnych, postanowił zagarnąć również majątek, jaki templariusze zgromadzili i zapewne przechowywali w warownym kościele w Kałkowie. Kiedy zapadł zmrok, nad kościołem pojawił się szatan z zamiarem porwania kościoła i przeniesienia go, wraz ze skarbem do cheiwego króla. Czy w tym zadaniu przeszkodził mu św. Jerzy, ówczesny patron kościoła, słynący z walki z mocami piekielnymi, czy też zapiał kur, gdyż diabeł nie mógł sobie poradzić z ciężarem wielkiego skarbu? Nikt już dzisiaj nie pamięta. Po tym wydarzeniu pozostał jedynie ślad diabelskiego szponu, który możemy zobaczyć na elewacji, w pobliżu wspaniałego romańskiego portalu, zdobiącego wejście do świątyni”.

powstały w swojej pierwotnej postaci już w XII w., na co wskazuje zdecydowanie przedgotycka forma pozostałości murów na zewnątrz budowli. Co ciekawe, świątynia początkowo została poświęcona św. Jerzemu, którego tak bardzo czcili templariusze.

W 1822 r. podczas prac remontowych w kościele odkryto łaciński napis *A.D. 1132 sacra haec domus a templariis erecta 1153 consummata est* („W roku Pańskim 1132 ten dom Boży został zbudowany przez templariuszy, a w roku 1153 ukończony”). Napis, niestety, już nie istnieje, gdyż podczas tego samego remontu miał zostać zniszczony. Nie wiadomo też, z jakiego okresu napis ten pochodził⁵⁵. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że informacja o napisie jest prawdziwa, ale wątpliwość rodzi się co do prawdziwości samej treści⁵⁶. Zgodnie z napisem templariusze rozpoczęli budowę kościoła w Kałkowie już w 1132 r. Chociaż historycy uważają kościół za bardzo stary, to suponują, iż powstał on 100 lat później, czyli w połowie XIII w. Zupełnie obiektywnie trzeba przyznać, że w 1132 r. nie było ani na Śląsku, ani w Polsce templariuszy, chociaż mogli penetrować te tereny. Jan Długosz w jednym ze swoich dzieł zapisał, że książę Henryk Sandomierski podarował w 1154 r. kościół parafialny we wsi Zagość krzyżowcom, których zwano szpitalnikami⁵⁷. Podany rok jest zbieżny z czasem ukończenia budowy kościoła w Kałkowie. Historycy w tym zakresie dowodzą, że Jan Długosz pomylił w tekście templariuszy z joannitami, a ci pierwsi pojawili się w Polsce i na Śląsku dopiero w XIII w.

Położenie Kałkowa zlokalizowane jest w bezpośrednim sąsiedztwie tzw. przebiegi, tj. bariery dzielącej dawne ziemie plemienne. Biorąc pod uwagę średnio-wieczne warunki egzystowania, utrzymanie konwentu z jednej tylko miejscowości byłoby niewystarczające. Gdyby uznać osiedlenie się wspomnianych rycerzy w Kałkowie, należałoby również przyjąć i to, że do zakonu przynależał także pewien obszar ziemi, obejmujący wioski, usytuowane w najbliższym sąsiedztwie. Wszystkie te dywagacje nie dają jednak żadnej pewnej odpowiedzi. Być może po części udałoby się takie uzyskać z chwilą przeprowadzenia w kałkowskim kościele badań archeologicznych (inwazyjnych i nieinwazyjnych).

⁵⁵ Joanna Forysiak. 2006. *Wiejski skarb templariuszy*.

⁵⁶ Zob. Herman Hoffmann. 1939. *Die katholische Kirche in Kalkau* (Führer zu schlesischen Kirchen 49). Breslau: Frankes Verlag und Druckerei, 7; Bronisław Chlebowski. Red. 1882. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 3. Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 700.

⁵⁷ Jan Długosz. 1973. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Tłum. Julia Mrukówna. T. 3. Księgi 5 i 6. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 59.

6. Chrzelice (powiat prudnicki)

Chrzelicki zamek jest jednym z nielicznych już historycznych śladów dowodzących, że wieś ma swoje korzenie w odległych, wczesnośredniowiecznych czasach. Zamek zbudowany został na małym i suchym gruncie, wśród podmokłych i bagnistych terenów, prawdopodobnie na przełomie XII i XIII w. Historycy dopatrują się, że joannici, którzy mieli wznieść warownię, wykorzystali w tym zakresie pozostałości po starym grodzie z przełomu VIII i IX w. W połowie XIII w. gród został wzmocniony i lepiej przysposobiony do obrony poprzez wybudowanie potężnej, okrągłej wieży (donżonu), otoczonej jeszcze potężniejszymi murami. Być może rozbudowa ta miała miejsce w związku z najazdami mongolskimi w 1241 r. oraz w latach 1259–1260⁵⁸.

Czy jego późniejszymi właścicielami byli również templariusze? Taka informacja znajduje się m.in. w średniowiecznej księdze (urbarzu), w której zapisano, że Chrzelice były w posiadaniu templariuszy jeszcze w 1306 r., a po nich lennikami miała zostać hrabiowska rodzina Prószkowskich⁵⁹. Niektórzy historycy utrzymują, że raczej nie chodzi tutaj o templariuszy, ale o dawnych właścicieli zamku i dworskiego majątku, tj. joannitów. Pierwsza potwierdzona źródłowo informacja o tej miejscowości i jej właścicielu pochodzi z 6 stycznia 1316 r., kiedy to niejaki Dzierżko z Chrzelic występował w roli świadka na wydanym w tym dniu dokumencie. Następna wiadomość o miejscowości pochodzi z lutego 1369 r., z dyplomu wydanego przez księcia Waclawa niemodlińskiego. Wbrew dawnym legendom utrzymuje się dzisiaj, że to właśnie w XIV w., tj. od czasu, kiedy książęta niemodlińscy przejęli kontrolę nad miejscowością, wybudowano w Chrzelicach pierwszy zamek. Po wygaśnięciu linii w Niemodlinie majątek przeszedł w ręce książąt opolskich⁶⁰. Łączenie ruin zamku z dwoma znanymi zakonami rycerskimi jest oczywiście nibilitujące i „romantyczne”, ale trudno udowodnić taką hipotezę, jeśli przyjmiemy, że w przypadku templariuszy jeden prowincjał był odpowiedzialny za wszystkie konwenty w Niemczech, Czechach i Polsce, stąd nie mogło ich być zbyt wiele.

Eryk Murlowski – miłośnik lokalnej historii z Chrzelic – przekonywał, że zamek kryje niejedną architektoniczną niespodziankę. W 2000 r. jedna z ekip nieformalnych „poszukiwaczy” przypadkowo natknęła się na fundament średniowiecz-

⁵⁸ Jerzy Mrozek. 2009. *Katalog polskich zamków, pałaców i dworów* (6.06.2021). <http://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/4081/Chrzelice/>.

⁵⁹ Andrzej Nowak. Red. 2014. *Opolskie kwitnące. Zamki, pałace i rezydencje*. Opole – Suchy Bór: Wydawnictwo Opolgraf, 16.

⁶⁰ Damian Dąbrowski. 2010. *Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji* (4.10.2021). <https://www.palaceslaska.pl/index.php/index-alfabetyczny/c/205-chrzelice>.

nej, ceglanej i okrągłej wieży, tzw. donżonu obronnego. Fundament ma około 3 m wewnętrznej średnicy i około 3 m wysokości. Stara warownia była kilka razy przebudowywana. W czasie jednej z tych przeróbek resztki donżonu zniknęły pod posadzką zamkowej sieni. W innym miejscu poszukiwacze natrafiali na zasypane w piwnicach otwory w murach, które wcześniej były ukryte pod tynkiem⁶¹. Dawni mieszkańcy przekazywali Murlowskiemu, że po wojnie młodzieńcy wchodzili w zamkowych piwnicach do podziemnego tunelu, który był długi na kilkadziesiąt metrów; ale gdy gasły im świece, wracali. Wejście do korytarza zostało w późniejszym czasie zamurowane, a dziś znajduje się w zawałonej części zamku. Zdaniem E. Murlowskiego ten korytarz „jeszcze tam gdzieś jest”⁶².

7. Prudnik

Z siedzibami templariuszy historycy kojarzą także powstały w 1262 r. zamek w Prudniku. Dziś pozostała po nim jedynie wieża z przełomu XIII i XIV w., a reszta murów została rozebrana 150 lat temu⁶³. Według podań i legend budowniczymi Prudnika mieli być templariusze. W ich posiadaniu miało być nawet całe miasto i zamek wraz z wieżą (jedną z najstarszych zachowanych do tej pory w Polsce). Niestety, to również tylko „piękna legenda”, ponieważ powstanie zamku i miasta wiąże się z osobą Woka z Rosenberga (Rožmberku), z rodziny Vitkowiców – jednego z najznamienitszych czeskich wielmożów, będących na służbie u króla Przemysła Ottokara II. Wok był największym z Rožmberków, który prowadził działalność kolonizacyjną w latach 50. XIII w. na Śląsku Opawskim, a na interesującym nas obszarze – zaraz po podpisaniu ugody pomiędzy biskupem ołomunieckim Brunonem a księciem polskim Władysławem II jesienią 1255 r.⁶⁴

Wieża zamkowa, zwana Wieżą Woka, jest najstarszym elementem prudnickiego kasztelu. Datowana jest, podobnie jak cały zamek, na połowę XIII w., jednak wyłącznie dolna jej część jest pierwotna, natomiast górna pochodzi z rozbudowy z XIV i XV w. Z przekazów źródłowych, m.in. z dokumentu z 1302 r., można się dowiedzieć, że syn Woka rezydował w Prudniku, a więc musiał już wówczas istnieć tu cały zamek, a nie tylko sama wieża. Prudnicki donżon służył do celów obron-

⁶¹ 2008. *Zamek w Chrzelicach i klątwa templariuszy* (4.10.2021). <https://nto.pl/zamek-w-chrzelicach-i-klatwa-templariuszy/ar/4085861>.

⁶² 2008. *Zamek w Chrzelicach i klątwa templariuszy*.

⁶³ Berzeg. 2010. *Na tropach skarbów*, 7.

⁶⁴ Anna Chodkowska, Małgorzata Chorowska. 2019. „Wirtualna rekonstrukcja średniowiecznego zamku w Prudniku”. *Architectus* 571 (1): 43.

nych. Pozwalał zamieszkiwać w nim przez niezbyt długi czas i np. przetrwać oblężenie zamku, lecz niedostosowany był do rezydowania w nim na stałe. W 1337 r. zamek stał się własnością Piastów i wraz z miastem przechodził kolejno przez ręce książąt niemodlińskich (na krótko też opawskich), opolskich, głogóweckich, oleśnickich i ponownie opolskich⁶⁵.

8. *Minorum gentium*

Istnieje legenda, że miejscowość Moszna (w powiecie krapkowickim) należała w średniowieczu do zakonu templariuszy⁶⁶. Z obiektu, który wybudowali, miało nawet prowadzić podziemne przejście do pobliskich Chrzelic⁶⁷. Czy tak naprawdę było, nie wiadomo. Pewne jest to, że wieś była lokowana w czasach średniowiecza na prawie niemieckim, lecz pierwsze źródła pisane pochodzą dopiero z 1687 r.⁶⁸ Co ciekawe, w latach powojennych podczas prowadzonych prac ziemnych natrafiono na ślady średniowiecznej palisady, a w latach 70. XX w. – na fragment muru ceglanego. Wydaje się, że kojarzenie Mosznej z templariuszami pochodzi z przełomu XIX i XX w., kiedy to miłośnicy lokalnej historii tworzyli mniej lub bardziej fantastyczne opisy z przeszłości. Na samym Śląsku Opolskim takich miejscowości, które założyć mieli templariusze, jest jeszcze kilka. Pierwszą z nich jest Wysoka (powiat strzelecki), która po raz pierwszy została wymieniona w dokumencie księcia Henryka Brodatego z 1234 r. jako „Visoka”. Należała ona wtedy do klasztoru w Czarnowasach, a kościół w tej miejscowości po raz pierwszy wzmiankowany w 1371 r. Kolejną miejscowością są wspomniane już Krapkowice, lokowane jako miasto w 1284 r.⁶⁹ Zgodnie z legendą tutejszy zamek mieli zbudować templariusze⁷⁰. Ralph Wrobel, powołując się na publikację Johanna Knie z 1845 r., pisał o podziemnym ganku łączącym ten klasztor ze starym zamkiem w Otmęcie⁷¹. Innymi miejscowościami templariuszy z legendarnego Otmętu miały być: Szydłowiec Śląski (powiat opolski), wzmiankowany po raz pierwszy w 1285 r., a także

⁶⁵ Chodkowska, Chorowska. 2019. „Wirtualna rekonstrukcja średniowiecznego zamku w Prudniku”, 45.

⁶⁶ Młynarska. 2010. *Legendy, podania i opowieści historyczne*, 378.

⁶⁷ Maria Cichoń-Bitka. 1987. *Zamek w Mosznej*. Opole: Instytut Śląski, 18.

⁶⁸ Karol Trinczek. 2012. *Moszna* (4.10.2021). <http://strzeleccki.pl/26/moszna.html>.

⁶⁹ Robert Krzysztofik. 2007. *Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno-historyczna*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 42–43.

⁷⁰ Szulc. 2012. *Tempelberg*, 42.

⁷¹ Wrobel. 2005. *Der Wassermann an der Hotzenplotz*, 68.

Zakrzów (powiat krapkowicki), wymieniony po raz pierwszy w 1398 r. jako siedziba rycerska⁷². Zakonnicy mieli tam ponoć kontrolować drogę solną⁷³. Templariusze mieli też pojawić się w okolicach Góry Świętej Anny, o czym można przeczytać na jednym z internetowych portali⁷⁴.

Stosowane w takich przypadkach określenia „według starych kronik” lub „wedle starożytnych podań” są nie tylko że nieprawdziwe, ale przede wszystkim zakłamują historię. Nie sposób przy tej okazji nie wspomnieć o licznych legendach, które zrodziły się na bazie XIX-wiecznego romantyzmu, dotyczących właśnie templariuszy, którzy to mieliby odpowiadać za budowę prawie co drugiego kościoła, zamku i dworu na Śląsku Opolskim, jak i w pozostałych częściach kraju. Wątek ten poruszany był w licznych romantycznych opowieściach, niemających w sobie nawet krzty prawdziwości⁷⁵. Takimi legendami posiłkują się dzisiaj autorzy publikujący w Internecie różnego rodzaju blogi lub pseudonaukowe przewodniki. Nie są one opatrzone ani aparatem naukowym, ani nie mają potwierdzenia w dawnych źródłach. Autorzy uciekają się przede wszystkim do przypuszczeń, analogii i porównań, a zapotrzebowanie ludzkiej wyobraźni na antyczność i tajemniczość, niepospolitość i bohaterskość jest tego dobrą pożywką.

9. Racibórz (województwo śląskie)

Kiedy w 1241 r. książę opolsko-raciborski Mieszko, zwany Otyłym, podążył ze swoimi wojskami pod Legnicę, spotkał tam niewielkie siły templariuszy. Udział krzyżowców z Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świętyni Salomona w bitwie nie budzi wątpliwości. W tym czasie mieli już oni swoje dobra na ziemiach polskich: na Pomorzu, Śląsku i w Wielkopolsce. Pogranicze śląsko-morawskie tymczasem penetrowali głównie krzyżacy i joannici⁷⁶. Grzegorz Wawoczny pisał w jednej ze swoich książek, że ponoć templariusze mieli także w Raciborzu swoją

⁷² Informacja przekazana w 2011 r. przez właściciela pałacu w Zakrzowie – Siegmunda Dransfelda. Por. Nowak. Red. 2014. *Opolskie kwitnące. Zamki, pałace i rezydencje*, 61; Szulc. 2012. *Tempelberg*, 35.

⁷³ Marek Staff. Red. 1993. *Słownik geografii turystycznej Sudetów*. T. 17: *Góry Złote*. Wrocław: Wydawnictwo I-Bis, 205–206.

⁷⁴ *Góra Świętej Anny, nowe Jeruzalem* (21.08.2021). <https://old.spectrum.direct/gora-sw-anny>.

⁷⁵ Por. Andrzej Dereń. 2017. *Fakty i mity o Wieży Woka* (15.08.2021). http://www.tygodnikprudnicki.pl/tygodnik-arty-5217-fakty_i_mity_o_wiezy_woka.html.

⁷⁶ Zob. Edward Potkowski. 1978. *Rycerze w habitach*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 104. Por. Regine Pernoud. 1995. *Templariusze*. Tłum. Iwona Badowska. Gdańsk: Wydawnictwo Marabut.

placówkę⁷⁷. Informację taką podał m.in. Walter Krause, pisząc w 1930 r., że według starej tradycji istniała w Raciborzu ich komtura lub baliwat⁷⁸. Autor powoływał się w tym względzie na wydane w 1916 r. opracowanie Juliusa Wunschika i Carla Leiba, a także cytował artykuł niejakiego Jonasa z 1880 r.⁷⁹ W tekście sprzed ponad 130 lat jest mowa o historii budynku, w którym mieści się raciborska apteka „Pod Łabędziem”, usytuowana przy obecnym Placu Wolności (dawniej *Zwingerplatz*)⁸⁰. Ponoć budynek z apteką zbudowano na miejscu „warownego domu”, którego obronna konstrukcja została pomyślana na wypadek ataków zbrojnych jako silnie umocnione miejsce w obwarowaniach miasta⁸¹. Inne dane na ten temat podaje Thomas Wardenga w książce *Häuserbuch der Stadt Ratibor*⁸².

Wzmianek o raciborskich templariuszach, choć są dość ciekawe, nie możemy traktować inaczej, jak mało wiarygodne przesłanki bądź też piękne legendy, które wymyślono w XIX w.

10. Gliwice-Szobiszowice (województwo śląskie)

W XIII w. Szobiszowice (*Petersdorf*) były odrębną wsią rycerską, a nazwa wsi (obecnie dzielnica Gliwic) pochodzi prawdopodobnie od imienia jej założyciela – Sobiecha. Powszechnie przyjmuje się, że pod koniec XIII w. istniała tam już parafia, którą uznaje się za jedną z najstarszych na Górnym Śląsku. Dokładna data budowy starego kościoła nie jest jednak znana. Jedna z legend głosi, że pierwszy kościół (prawdopodobnie drewniany) powstał w pierwszej połowie XIII w. z inicjatywy Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona przybyłych na Śląsk z Moraw⁸³.

⁷⁷ Grzegorz Wawoczny. 2014. *Czy templariusze dotarli do Raciborza?* (23.11.2022). <https://www.raciborz.com.pl/2014/06/13/czy-templariusze-dotarli-do-raciborza.html>.

⁷⁸ Krause. 1930. „Templersagen in Oberschlesien”, 645–648.

⁷⁹ Julius Wunschik, Carl Leib. 1916. *Aus Vergangenheit und Gegenwart von Ratibor a.d. Oder. Ein Heimatbuch in freier Anlehnung an die Stadtchronik und als Anregung zu deren fortzuführenden Ergänzung*. Ratibor: Im Selbstverlage der Verfasser, 23.

⁸⁰ Wawoczny. 2014. *Czy templariusze dotarli do Raciborza?*

⁸¹ Odnośnie kamienicy z apteką, powołując się na Wunschika i Leiba, utrzymywano, iż był to zamek warowny jakiegoś zakonu rycerskiego albo siedziba któregoś z okolicznych szlachciców. Zob. Paweł J. Newerla. 1995. *Opowieści o dawnym Raciborzu*. Racibórz: Towarzystwo Miłośników Ziemi Raciborskiej, 168.

⁸² Thomas Wardenga. 1995. *Häuserbuch der Stadt Ratibor*. Berlin: Verlag Gebrüder Mann, 175.

⁸³ Bogdan Łoziński. 2021. *Historia parafii* (18.11.2021). <http://bartlomiej-gliwice.pl/petersdorf-szobiszowicegliwice>.

W XV w. zbudowano obecny kościół (dzisiaj tzw. stary kościół pw. św. Bartłomieja), który usytuowany jest na niewielkim wzniesieniu i otoczony murem. Na jednej z kamiennych ścian kościoła znajduje się krzyż, jaki templariusze umieszczali na swoich płaszczach. Hipoteza o założeniu kościoła przez templariuszy, którą w XIX w. głosił pochodzący z Łąbęd ks. Walentin Hoscheck, nie jest potwierdzona dokumentami źródłowymi⁸⁴.

*

Podsumowując refleksje na temat możliwej obecności templariuszy na Górnym Śląsku, czy też lepiej powiedziawszy: na Śląsku Opolskim, trzeba przyznać, że zagadka drugiej, zniszczonej przez Tatarów wieży pozostaje wciąż nieodgadnięta. Być może w przyszłości archeolodzy odnajdą ślady istnienia tej budowli. Stan źródeł i dotychczasowe badania nie pozwalają ustalić jej położenia. Być może zniszczenia wież nie należy traktować dosłownie jako ich zburzenia. Może chodzi tu bardziej o ich zdobycie lub złupienie bliżej nieokreślonych posiadłości, należących do zakonu templariuszy.

Powyższy tekst zawiera krytykę niektórych współczesnych publikacji na temat ewentualnej bytności templariuszy w różnych miejscowościach Śląska Opolskiego. Ich wiarygodność każe być ostrożnym w ich cytowaniu, ponieważ za źródło służą w tych pracach legendy, jakie z zamięłowaniem wymyślali pasjonaci lokalnej historii przelomu XIX i XX w. Zagadka „drugiej zniszczonej wieży” pozostaje wciąż nieodgadnięta.

*

Bibliografia

- Chlebowski Bronisław. Red. 1882. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 3. Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski.
- Chlebowski Bronisław. Red. 1886. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 7. Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski.
1900. „Aus der Regierungs-Hauptstadt Oppeln”, *Allgemeiner Oberschlesischer Anzeiger* 98 (258): 5–6.
- Lysiak Roman. Red. 1965. *Przewodnik po Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka.

⁸⁴ Zob. Piotr Górecki. 2017. *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*. Gliwice – Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 93.

- Staff Marek. 1993. *Słownik geografii turystycznej Sudetów*. T. 17: *Góry Złote*. Wrocław: Wydawnictwo I-Bis.
2008. *Zamek w Chrzelicach i kłatwa templariuszy* (4.10.2021). <https://nto.pl/zamek-w-chrzelicach-i-klatwa-templariuszy/ar/4085861>.
2021. *Obuwniczy szlak. Ruiny zamku rycerskiego* (25.05.2023). <http://obuwniczyszlak.krapkowice.pl/7031/ruiny-zamku-rycerskiego.html>.
- Bandurska Zofia. 1980. *Ruiny zamku w Otmęcie*. Kraków: Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ).
- Berzeg Bolesław. 2010. „Na tropach skarbów. Opolskie ślady templariuszy”. *Historia Lokalna. Kwartalnik Historyczno-Krajoznawczy* 5 (2): 5–7.
- Burzyński Edmund. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”. *Słupskie Studia Historyczne* 13: 157–172.
- Burzyński Edmund. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241 r.”. *Słupskie Studia Historyczne* 18: 37–60.
- Chodkowska Anna, Chorowska Małgorzata. 2019. „Wirtualna rekonstrukcja średniowiecznego zamku w Prudniku”. *Architectus* 571 (1): 39–52.
- Cichoń-Bitka Maria. 1987. *Zamek w Mosznej*. Opole: Instytut Śląski.
- Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian. 1963. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 7. Z. 6. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. Dział Inwentaryzacji Zabytków.
- Chrząszcz Johannes. 1932. *Geschichte der Stadt Krappitz in Oberschlesien*. Breslau: R. Nischkowsky.
- Dąbrowski Damian. 2010. *Pałace Śląska. Katalog zabytkowych rezydencji* (4.10.2021). <https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/c/205-chrzelice>.
- Dereń Andrzej. 2017. *Fakty i mity o Wieży Woka* (15.08.2021). http://www.tygodnikprudnicki.pl/tygodnik-arty-5217-fakty_i_mity_o_wiezy_woka.html.
- Długosz Jan. 1973. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Tłum. Julia Mrukówna. T. 3. Księgi 5 i 6. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Forysiak Joanna. 2006. *Wiejski skarb templariuszy* (9.08.2021). <https://nto.pl/wiejski-skarb-templariuszy/ar/4044201>.
- Goliński Mateusz. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (3): 3–15.
- Góra Świętej Anny, nowe Jeruzalem* (21.08.2021). <https://old.spectrum.direct/gora-sw-anny>.
- Górecki Piotr. 2017. *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*. Gliwice – Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 93.
- Guerquin Bohdan. 1957. *Zamki śląskie*. Warszawa: Wydawnictwo Budownictwo i Architektura.
- Hoffmann Herman. 1939. *Die katholische Kirche in Kalkau* (Führer zu schlesischen Kirchen 49). Breslau: Frankes Verlag und Druckerei.

- Knies Johann G. 1845. *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien: nebst beigefügter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittlern Erhebung über die Meeresfläche, der Bewohner, Gebäude, des Viehstandes usw.* Breslau: Grass, Barth und Comp.
- Koćwin Mirosław. 2010. *Podróż w przeszłość. Rodzina von Haugwitz w Rogowie i Krapkowicach.* Opole: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. E. Smolki.
- Krause Walter. 1930. „Templersagen in Oberschlesien”. *Der Oberschlesier* 12 (9): 645–651.
- Krzysztofik Robert. 2007. *Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno-historyczna.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kühnau Richard. 1926. *Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art.* Breslau: Ferdinand Hirt.
- Lachur Czesław. 2006. *Opolszczyzna znana i nieznaną. Obrazki krajoznawczo-historyczne.* Kępa: Raj & Bro.
- Loss Viktor. 1888. *Einiges über Ottmuth (Kreis Groß Strehlitz) und seine Alterthümer*”. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 4: 36–38.
- Lutsch Hans. 1894. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien.* T. 4. Breslau: Wilh. Gottl. Korn.
- Łoziński Bogdan. 2021. *Historia parafii* (18.11.2021). <http://bartlomiej-gliwice.pl/petersdorfszobiszowicegliwice>.
- Marsch Angelika. 1995. *Oppeln. Falkenberg. Gross Strehlitz.* Würzburg: Bergstadtverlag W. G. Korn.
- Młynarska Henryka. 2010. *Legends, podania i opowieści historyczne z Głogówka i okolic.* Wrocław: Agencja Wydawnicza A Linea.
- Mrozek Jerzy. 2009. *Katalog polskich zamków, pałaców i dworów* (6.06.2021). <http://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/4081/Chrzelice/>.
- Mücke Ernst. 1937. „Ist die Burg Ottmuth eine Tempelherrngründung?”. *Gross Strehlitzer Heimatkalender für das Jahr 1937*, 85–87.
- Müller August K. 1837. *Vaterländische Bilder, in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile) sowie der Grafschaft Glatz.* Glogau: Carl Flemming.
- Neuling Hermann. 1902. *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters.* Breslau: E. Wohlfarth's Buchhandlung.
- Newerla Paweł J. 1995. *Opowieści o dawnym Raciborzu.* Racibórz: Towarzystwo Miłośników Ziemi Raciborskiej.
- Nowak Andrzej. Red. 2014. *Opolskie kwitnące. Zamki, pałace i rezydencje.* Opole – Suchy Bór: Wydawnictwo Opolgraf.
- Partsch Joseph. 1896. *Schlesien. Eine Landeskunde für das deutsche Volk.* T. 1: *Das ganze Land.* Breslau: Ferdinand Hirt.

- Pernoud Regine. 1995. *Templariusze*. Tłum. Iwona Badowska. Gdańsk: Wydawnictwo Marabut.
- Potkowski Edward. 1978. *Rycerze w habitach*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Sikora Marek. 2011. *Ziemia Krapkowicka w kręgu zabytków historii*. Stradunia: Wydawnictwo Sativa Studio.
- Sobkowicz Krzysztof. 2022. „Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona i ich obecność na Śląsku”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42 (2): 137–154.
- Szule Józef. 2012. *Tempelberg. Tajemnica Obrowca*. Krapkowitz: Zenon Gil – Drukarnia Sady.
- Triest Felix. 1864. *Topographisches Handbuch von Oberschlesien*. Cz. 2. Breslau: Wilhelm Gottlieb Korn.
- Trinczek Karol. 2012. *Moszna* (4.10.2021). <http://strzeleccki.pl/26/moszna.html>.
- Vermehren August. 1908. „Der Kopietz oder Tempelberg bei Oberwitz”. *Oberschlesien* 7 (5): 244–247.
- Wardenga Thomas. 1995. *Häuserbuch der Stadt Ratibor*. Berlin: Verlag Gebrüder Mann.
- Wawoczny Grzegorz. 2014. *Czy templariusze dotarli do Raciborza?* (23.11.2022). <https://www.raciborz.com.pl/2014/06/13/czy-templariusze-dotarli-do-raciborza.html>.
- Weczerka Hugo. 1977. *Handbuch der historischen Stätten. Schlesien*. Stuttgart: Verlag Alfred Kröner.
- Weltzel Augustin. 1888. „Beitrag zu den historischen Notizen über Ottmuth”. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 4: 124–127.
- Worbs Gottlob J. 1806. „Die Tempelherren in Schlesien”. *Schlesische Provinzialblätter* 44: 385–407.
- Wrobel Ralph M. 2005. *Der Wassermann an der Hotzenplotz. Sage und Brauch im Oberglogauer Land*. Görlitz: Senfkorn.
- Wunschik Julius, Leib Carl. 1916. *Aus Vergangenheit und Gegenwart von Ratibor a.d. Oder. Ein Heimatbuch in freier Anlehnung an die Stadtchronik und als Anregung zu deren fortzuführen Ergänzung*. Ratibor: Im Selbstverlage der Verfasser.
- Zimmermann Albert F. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 3. Brieg: Johann Ernst Tramp.

*

Streszczenie: Mongołowie w 1241 r., podczas przemieszczania swoich sił ku Legnicy, złupili dobra templariuszy, które były usytuowane niedaleko ich przemarszu. Ponces de Aubon w swym liście do króla Ludwika IX pisał: *Et si ont destruit deus des meillours tours et trois viles que nous avionz en Poulaine*. Wymienione w liście „dwie wieże”, które zostały zniszczone, to niewątpliwie budowle obronne w siedzibach templariuszy na Śląsku, bo właśnie o zniszczeniu i złupieniu ziemi, która należała do księcia polskiego Henryka Pobożnego, zawiadamiał w swym liście mistrz francuskich templariuszy. Niniejsza publikacja jest próbą zebrania informacji na temat hipotetycznej bytności tego zakonu na ziemiach Śląska

Opolskiego (i nie tylko) oraz rozważań nad odnalezieniem ewentualnej lokalizacji drugiej zniszczonej wieży, o której pisał Ponces de Aubon do króla Francji.

Słowa kluczowe: dwie wieże, legendarne fundacje, templariusze na Śląsku Opolskim, bitwa pod Legnicą (1241 r.).

Abstract: In Search of the Lost Second Tower. Legendary Foundations of the Templars in Opole Silesia. In 1241, the Mongols, while moving their forces towards Legnica, plundered the estates of the Templars, which were located near their march route. Ponces de Aubon in his letter to King Louis IX wrote: *Et si ont destruit deus des meillours tours et trois viles que nous avionz en Poulaine*. The “two towers” mentioned in the letter that were destroyed, are undoubtedly defensive structures in the Templar headquarters in Silesia, because the master of the French Templars reported in his letter about the destruction and plundering of the land that belonged to the Polish prince Henry the Pious. This publication is an attempt to collect information about the hypothetical presence of this order in the lands of Opole Silesia and beyond, as well as considerations on finding the possible location of the second destroyed tower about which Ponces de Aubon, the master of the French Templars, wrote to the King of France, Louis IX.

Keywords: two towers, legendary foundations, Templars in Opole Silesia, Battle of Legnica (1241), Templars commandery.